

ПРИКЛАДНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.05:334.711:332.1

JEL R58, M13

DOI 10.33111/EE.2024.53.DarmohraiD

D. Darmohrai

*PhD student of Business Economics
and Entrepreneurship Department,
Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman*

ORCID: 0009-0001-7315-3353

Д. В. Дармограй

*аспірант кафедри бізнес-
економіки та підприємництва,
Київський національний
економічний університет імені
Вадима Гетьмана*

ОЦІНЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ АКТИВНОСТІ ЗАКАРПАТТЯ В КРИЗОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація. У статті зроблено системне оцінювання підприємницького потенціалу Закарпатської області. Особливу увагу приділено розвитку підприємництва у міських поселеннях регіону, бо саме в цій місцевості зосереджено найбільшу частку суб'єктів підприємницької діяльності в регіоні. Значну увагу приділено функціонуванню малого бізнесу, проаналізовано основні тенденції його розвитку, обґрунтовано, що саме стимулювання розвитку малих підприємств слугує основою для активізації підприємницького потенціалу в сільській, а особливо в гірській місцевості, які тривалий період мають кризові показники розвитку. Значний акцент в статті зроблено на особливостях здійснення підприємницької діяльності в умовах війни і, зокрема, на впливі релокованого бізнесу на соціально-економічний розвиток у регіоні й основних показниках його діяльності.

Ключові слова: підприємницька активність, потенціал, регіон, криза, релокований бізнес.

ASSESSMENT OF BUSINESS ACTIVITY IN THE TRANSCARPATHIAN REGION IN CRISIS CONDITIONS OF ECONOMY

Annotation. The article makes a systematic assessment of the entrepreneurial potential of the Transcarpathian region. In particular, the analysis of structural shifts in the section of types of economic activity based on the indicators of their share in the production of gross added value and the number of employees starting from 2015 until the beginning of hostilities in our country was carried out. Special attention is paid to the development of entrepreneurship in the urban settlements of the region, since it is in this area that the largest share

of business entities in the region is concentrated. Considerable attention is also paid to the analysis of entrepreneurial activities in rural areas, in particular in mountain communities of the region, where the main form of employment of the local population is individual or independent employment in agriculture, tourism and recreation, which is represented by households. Also, the article pays considerable attention to the functioning of small business, it is substantiated that the stimulation of the development of small enterprises should be the basis for the activation of entrepreneurial potential in rural, and especially in mountainous areas, which for a long period of time have crisis indicators of development. Particular attention is focused on the development of tourism enterprises as one of the main priorities of the socio-economic development of the region. The article also attempts to analyze the financial effectiveness of business activities for the communities of the region, that is, about their payment of taxes and fees that accumulate and remain at the disposal of local authorities. The article places a significant emphasis on the peculiarities of entrepreneurial activity in the conditions of war in our country, in particular on the impact of relocated business on socio-economic development in the region and the main indicators of its activity.

Key words: entrepreneurial activity, potential, region, crisis, relocated business

Вступ. Ринкова трансформація регіональної економіки, що містить значні зміни у системі базових відносин, веде до появи різноманітних організаційно-правових форм виробничої діяльності, що відповідають ринковій системі господарювання, розвитку недержавного сегмента економіки та формування багатуокладності. Різноманітні форми господарювання сприяють підвищенню трудової активності населення, розширенню сфери зайнятості, гнучкому поєднанню індивідуальних і колективних форм організації праці, а також створюють умови для конкуренції. Це закладає основу для формування нових суб'єктів господарювання. У результаті виникає потреба у стимулюванні розвитку і підтримці різноманітних форм господарювання, а також усвідомлення просторової прив'язки цих процесів до конкретних територій з унікальними факторами, що впливають на розвиток підприємництва. Це підкреслює актуальність дослідження розвитку підприємницького потенціалу регіону в умовах кризи, оскільки він має відігравати ключову роль у сучасних кризових умовах, зумовлених воєнними діями в країні, і буде критично важливим для повної відбудови нашої держави.

Тенденції функціонування підприємництва, його вплив на економічний розвиток регіону та загалом країни досліджувалися багатьма вітчизняних та іноземних вченими, зокрема, М. Бутко, З. Варналій, В. Геєць, Б. Данилишин, В. Кравців, Е. Лібанова, В.

Мікловда, М. Пітюлич і багато інших. Так, в їхніх праця значна увага приділяється процесам формування і розвитку підприємницького сегмента в Україні, а також з'ясуванню специфічних умов його розвитку в кризових умовах господарювання. Разом з тим залишаються невисвітленими і тому потребують поглибленого дослідження питання, пов'язані з визначенням основних тенденцій та особливостей їх функціонування в регіоні саме в умовах пандемії та воєнної агресії в Україні з боку росії, а також виокремлення його ролі у поствоєнній відбудові країни.

Постановка завдання. У статті основною ціллю є дослідження економічної активності підприємницької сфери в Закарпатській обл. в довоєнний і воєнний періоди, а також окресленню перспектив розвитку підприємницької діяльності в післявоєнний період, формування ефективних механізмів підтримки різних форм трудової діяльності.

Результати. Даючи загальне оцінювання діяльності суб'єктів господарювання Закарпатського регіону можна сміливо стверджувати, що у 2015–2022 рр. спостерігалася позитивна тенденція у розвитку економіки регіону. Незважаючи на той факт, що в роки пандемії в області спостерігалися негативні тенденції стосовно основних показників підприємницької діяльності, війна, як це не дивно виглядає, дала певні позитивні зрушення в аналізованій сфері регіону. Це можна пояснити географічним розташуванням Закарпаття і практично відсутніми воєнними діями в регіоні, переміщенням бізнесу з територій ведення бойових дій до нашого регіону і зростанням чисельності населення регіону за рахунок внутрішньо переміщених осіб, яких на початок 2023 р. налічувалося близько 23 тис.

Оцінювання динаміки структурних зрушень у розрізі видів економічної діяльності за показниками їх частки у виробництві валової доданої вартості та кількості зайнятих вказує на те, що структурний профіль економіки міських громад регіону значною мірою детермінований розвитком сфери послуг, у той час як на сільських територіях регіону насамперед домінує аграрне виробництво. Так, до 2022 р. в економіці міських громад регіону частка оптової та роздрібною торгівлі, ремонту автотранспортних засобів у виробництві валової доданої вартості становила понад 12 %, що є другим показником після сільського та лісового господарств. Кількість зайнятих у сфері торгівлі протягом останніх 20 років зросла на 281,5 %, що свідчить про існування позитивної тенденції у функціонуванні економіки міських громад і поглиблення ринкових відносин. Об'єктивно, що найбільшого розвитку сфера

послуг набула у містах обласного підпорядкування, а також у містах низинної природно-економічної зони регіону, що є місцем збуту сільськогосподарської продукції ОСГ прилеглих сіл. На гірських територіях Закарпатської обл., яким притаманна моногалузева структура економіки, основною сферою докладання праці було і залишається сільське господарство, в якому зайнято майже 90 % економічно активного населення, лісове господарство та суміжні з ним галузі промислового виробництва. Разом з тим у структурі несільськогосподарських видів діяльності міських поселень регіону швидкими темпами розвивається туризм і рекреація. Водночас економічний потенціал регіону знижується — якщо в 2014 р. частка регіону за 81 показником кількості суб'єктів господарювання становила 3,0 %, то у 2021 р. вона скоротилась до 2,4 %. Вкрай низькою є питома вага регіону за показником кількості зареєстрованих юридичних осіб — лише 1,8 % [1, с. 80—81].

У структурі економіки регіону домінують насамперед малі підприємства (95 % у загальній кількості підприємств). Так, у 2020 р. їх чисельність становила 6360 од., що становило 95,6 % загальної кількості підприємств в регіоні. У структурі малих підприємств області частка мікробізнесу становить 87 %. Аналіз динаміки кількості аналізованих суб'єктів господарювання протягом 2015–2020 рр. засвідчив наявність позитивної тенденції: зростання кількості малих підприємств протягом аналізованого періоду на 8,67 %, а середніх — на 14,5 %.

Аналіз **розвитку промисловості Закарпатської обл. у 2021 р.** засвідчив, що протягом аналізованого періоду індекс промислової продукції становив 104,5 % (по Україні — 101,1 %). За цим показником область посіла 11 місце серед інших регіонів країни. Збільшення індексу промислової продукції у 2021 р. порівняно з аналогічним періодом попереднього року відбувся за рахунок підприємств переробної та добувної промисловості і розроблення кар'єрів (на 6,3 і 10,5 %). У 2021 р. загальний обсяг реалізованої промислової продукції області становив 25,1 млрд грн, що на 10,7 % (3,3 млрд грн) перевищує відповідний показник попереднього року.

У цьому контексті заслуговує на увагу думка Е. Маркової, яка стверджує, що «процеси лібералізації, роздержавлення і приватизації власності в малих містах регіону, що здійснювалися в контексті загальнодержавної трансформації, пов'язані з переходом до ринку, на початковій стадії супроводжувалися демонтажем виробничого потенціалу, який сформувався в минулому, призру-

пиненням діяльності багатьох містоутворюючих підприємств, внаслідок чого значна їх частина опинилася в кризовому стані» [2, с. 102]. Промисловість міських громад регіону представляють насамперед підприємства малого і середнього бізнесу, кількість яких з кожним роком зростає. Протягом аналізованого періоду кількість малих підприємств у промисловості громад міст Закарпатської обл. зросла із 81,2 до 87,5 %, а саме мікропідприємств — з 56,7 до 68 %, проте зростання кількості малих підприємств у аналізованих містах не супроводжується зростанням кількості зайнятих на них працівників — протягом аналізованого періоду кількість зайнятих працівників на промислових підприємствах, що належать до категорії малих, зменшилася із 17,8 до 14,9 % [2, с. 104].

Відсутність великих промислових підприємств у регіоні, які володіють потужним мобілізаційним ефектом фінансових ресурсів, призвела до згортання інноваційної діяльності. В цьому контексті пріоритетним напрямом розвитку промислового виробництва Закарпатської обл. є впровадження інноваційного вектора розвитку, що передбачає розробку, реалізацію і безперервну модернізацію стратегії інноваційного розвитку промисловості регіону, регіональних цільових програм, що містять інноваційну складову та інструменти фінансування. Аналіз інноваційної діяльності промислових підприємств Закарпатської обл. за останні десять років свідчить про скорочення їх інноваційної активності та існування суттєвої диференціації у здійсненні інноваційної діяльності у адміністративно-територіальному розрізі. Так, якщо у 2010 р. в промисловості активну інноваційну діяльність здійснювали 27 промислових підприємств, то у 2019 р. їх налічувалося всього 12. Протягом аналізованого періоду обсяг фінансування інноваційної діяльності у промисловості регіону скоротився на 64 % [2, с. 106]. Із загальної кількості інноваційно активних підприємств Закарпатської обл. по 18,5 % розташовано у м. Ужгород та Ужгородському районі, 14,8 % — у Свалявській ТГ, 11,1 % — у Берегівській ТГ і Берегівському районі, по 7,4 % — у Мукачівській ТГ, Виноградівській ТГ і Мукачівському районі, 3,7 % підприємств — у Великоберезнянській, Перечинській і Рахівській ТГ. Протягом 2018–2021 рр. 45 підприємств Закарпатської обл. здійснювали інноваційну діяльність, з яких 24 впроваджували інноваційну продукцію та 15 — інноваційні процеси.

Окремого аналізу заслуговує діяльність малих підприємств у туристично-рекреаційній сфері, оскільки існуючі дані засвідчують на наявність суперечливих процесів у їх діяльності. З одного

боку, ця діяльність веде до зменшення рівня безробіття на локальних ринках праці, зростання доходів населення, забезпечуючи фінансові надходження до місцевого бюджету тощо. Проте їх діяльність має і негативні прояви, які зумовлені локальним підвищенням цін на продукти харчування, проживання, транспорт, продажем земельних ділянок та операціями з нерухомістю, руйнування архітектурних пам'яток, зникнення традицій, національної кухні, культури та ін.

Стрімкий розвиток недержавного сектору рекреаційних закладів регіону представлений здебільшого сільськими садибами, приватними готелями, туристичними базами, базами відпочинку тощо. У сільських, а особливо у гірських громадах регіону, широкого розвитку набув сільський, або неорганізований, туризм, побудований на підприємницьких ініціативах домогосподарств [3, с. 21].

За останні 10–15 років у Закарпатті зросла кількість закладів туристично-рекреаційного комплексу: у гірських районах Закарпатської обл. збільшення становило понад 200 %. На 170 % зросла і кількість закладів малого та мікробізнесу в галузі, що свідчить про активний розвиток приватних підприємницьких структур у ній. Демоніполізація рекреаційної сфери та розширення переліку послуг практично охопила усі напрями діяльності як безпосередньо закладів рекреації, так і закладів суміжних сфер (заклади харчування, транспортне забезпечення, організація екскурсійної діяльності та дозвілля рекреантів).

Також слід зазначити, що сьогодні домінуючим суб'єктом підприємництва економіки регіону виступають фізичні особи-підприємці. В області загалом спостерігається скорочення кількості підприємств на 16,51 % в 2022 р. порівняно з 2015 р., а частка фізичних осіб-підприємців в останньому аналізованому році становила 86,7 % у загальній структурі кількості суб'єктів господарювання по регіону.

У докризовому періоді в області спостерігалася позитивна тенденція до зростання кількості зайнятих осіб. Так, до початку 2022 р. їх кількість порівняно з 2015 р. зросла на 4,01 %, що було досягнуто за рахунок юридичних осіб, оскільки чисельність зайнятих серед фізичних осіб-підприємців скоротилася на 18,92 % по Україні, а також на 10,61 % у структурі загальної кількості зайнятих працівників по регіону.

Однак відсутність чіткого механізму реалізації державних заходів з підтримки малого бізнесу, труднощі в одержанні кредитів, виробничих приміщень і матеріальних ресурсів поставили

малі підприємства в однакові умови з великими. Це спричинило скорочення темпів їхнього зростання й орієнтацію переважно на торговельно-закупівельну і посередницьку діяльність. Зокрема, на початок 2022 р. у структурі видів економічної діяльності Закарпатської обл. кількість фізичних осіб-підприємців домінує насамперед у сферах торгівлі (93,9 %), надання послуг (98,0 %), тимчасового розміщення й організації харчування (94,2 %). Значно менша частка аналізованих суб'єктів у промисловості, будівництві та, зокрема, сільському господарстві (47,5 %). Протягом 2015–2022 рр. спостерігалось скорочення кількості фізичних осіб-підприємців, перш за все у зазначених сферах економічної діяльності — у промисловому секторі на 11,53 %, сфері будівництва — на 10,47 %, транспорту, складському господарстві, поштової та кур'єрської діяльності — на 7,41 %. Протягом аналізованого періоду відбулося суттєве зростання кількості зайнятих у аграрному секторі економіки регіону — на 40,95 %, що характеризує наявність позитивних тенденцій у його структурі.

Іншим аспектом функціонування підприємницького середовища в економіці Закарпатської обл., на який слід звернути увагу з позицій його ефективності, є фінансова спроможність громад, що тісно пов'язана з акумульованими в бюджеті громади доходами й іншими грошовими потоками на користь домогосподарств і місцевого бізнесу, від чого залежить її подальший соціально-економічний розвиток [1, с. 83]. До 2022 р. основну частину доходів місцевих бюджетів формував ПДФО. За показником доходів місцевих бюджетів на 1 особу Закарпатська обл. за період з січня по травень 2023 р. посіла 18-ту позицію в Україні. Середньорічний темп зростання показника за період, що аналізується, становить 1,3. Найвищі темпи зростання виявлені за 2022–2023 рр. — 1,44, що важливо з огляду на тиловий статус регіону і фактичне отримання ним нових можливостей і функціоналу розвитку [1, с. 84]. З 2018 р. частка податкових надходжень до місцевих бюджетів становила менше від 30 %, що підтверджує тінізацію економіки регіону, особливо стосовно провідних видів діяльності — туристичної, сільськогосподарської, деревообробної та торговельної [1, с. 114]. Незважаючи на наявність низки проблем у соціально-економічному розвитку, серед громад Закарпатської обл. лідирує Мукачівська та Ужгородська громади. Зокрема, Мукачівська громада має найвищий показник податкових надходжень у місцевому бюджеті. Водночас попри наявність процесів депопуляції населення, на сьогодні міста Ужгород та Мукачєво виступають новими центрами зростання в умовах інтеграції ВПО. Лі-

дируючі позиції також займає Баранинська і Великоберезнянська громади, враховуючи позитивну динаміку в підвищенні доходності місцевих бюджетів. Низка позитивних тенденцій характерна для Тячівської міської громади, зокрема за показником капітальних видатків, разом з тим для цієї громади характерний найвищий показник старіння населення і скорочення доходів місцевих бюджетів протягом 2021–2022 рр. Більшість громад, які віднесено до депресивних, не характеризуються помітними позитивними тенденціями: до них належать Хустська та Рахівська громади, що не спроможні підтримувати поселення з меншими ресурсними можливостями.

Досліджуючи питання діяльності підприємницьких структур, слід зупинитися на особливостях їх діяльності в регіоні в період війни, зокрема на такому важливому аспекті, як вплив переміщеного (релокованого) бізнесу на соціально-економічний розвиток регіону. Враховуючи складну ситуацію, в якій опинилися вітчизняні підприємства на сході та півдні країни і з метою недопущення повного їх закриття, урядом України було вжито заходів щодо можливості перенесення діяльності суб'єктів господарювання на більш безпечні території. Було визнано, що з початку повномасштабної війни релокація є необхідністю, адже передбачає «відновлення економіки держави за рахунок переміщення підприємств з територій, що наближені або перебувають у зоні бойових дій, у безпечні регіони Західної України» [4]. З початку широкомасштабної війни в нашій країні місце реєстрації змінили 7820 підприємств [5]. Найбільше підприємств переїхало з Київської (27 %), Дніпропетровської (11,5 %) і Донецької (8,2 %) областей. Аналогічною виглядає ситуація і з реципієнтами бізнесу. Так, найбільше підприємств переїхало до Києва (1753), Харківську (818) і Одеську (763 суб'єкти) області [6]. За півтора року від початку воєнних дій станом на кінець вересня в Україні за програмою релокації у більш безпечні регіони переїхало 840 підприємств, з яких 667 вже працюють на новому місці. Найбільша частина бізнес-структур для нового місця роботи обрала Закарпатську та Львівську області — 120 і 199 компаній відповідно. За офіційними даними, за перший рік широкомасштабної війни в область переїхало 369 підприємств з різних регіонів країни. Закарпаття стало другою областю за кількістю релокованих підприємств — 14,5 %, пропустивши вперед лише Львівську обл. — 24 % [7]. Із 369 релокованих в області підприємств здійснювали діяльність 332, 30 — переїхали, але ще не запустили своєї діяльності, 7 — у процесі переїзду.

Найбільшу частку серед релокованих становлять підприємства сфери інформаційних технологій (трохи більше від 47 %), сфери послуг (28 %), переробної промисловості (19 %), будівництва (4 %), вантажного транспорту і сільського господарства (0,5 %) [8]. Наведене свідчить про те, що релоковані підприємства здебільшого не вписуються в регіональні економічні пріоритети, а це означає, що вони виснажують місцеві ресурси, не забезпечуючи при цьому досягнення стратегічних цілей. Також варто наголосити, що 94,9 % релокованих підприємств зосередили діяльність у міських і селищних громадах Закарпатської обл., з яких 54,2 % (200 релокованих підприємств) зосереджені саме в міській місцевості, що є негативним проявом, оскільки більшість сільських громад проблемні, а тому можна зробити висновок, що бізнес, який сюди переїхав, практично не вирішує питань депресивних територій і не чинить суттєвого впливу на соціально-економічний розвиток у сільській місцевості. Також більше від половини усіх релокованих підприємств (52 %) припадає на 3 міські територіальні громади, центрами яких є міста обласного підпорядкування, — Берегівська, Мукачівська та Ужгородська.

Більшість релокованих підприємств сконцентровані біля міських поселень, а сільські громади, не кажучи вже про гірські поселення, практично не в змозі повноцінно конкурувати з міськими і селищними. Виняток хіба що становить Холмківська (3 релоковані підприємства), Великодобронська, Полянська і Зарічанська сільські громади, куди релокувалось по 2 підприємства. Інші ж 10 сільських громад змогли залучити всього по 1 підприємству. Єдиною міською громадою, яка не має релокованих підприємств, є Рахівська. Берегівський район став передовим за кількістю прийнятого бізнесу з місць ведення воєнних дій — 145 релокованих суб'єктів підприємницької діяльності, або 39,3 % від загальнообласного показника.

Що стосується сфер господарювання релокованого бізнесу, то тут більшість компаній функціонують в ІТ-сфері, переробній промисловості та оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті транспортних засобів. За даними Закарпатської обласної військової адміністрації, за пів року війни «на Закарпаття релокувалися **понад 100 ІТ-компаній і 30 тис. працівників цієї галузі**» [9]. З метою підтримки їх подальшої діяльності в Закарпатській обл. було створено ІТ-кластер, що є результатом успішної співпраці з місцевою владою [10]. Закарпатська ОВА активно сприяє створенню ІТ-кластера в регіоні, у зв'язку з чим для ІТ-компаній надають офісні площі та коворкінги, а також охорону, якісний інтернет, допомогу й супровід діяльності в податковій сфері [11].

Позитивним моментом при релокації підприємств у нашу область є те, що більшість (78,6 %) перереєструвалися в податкових органах, тобто здійснили повну релокацію бізнесу. Це позитивний момент для громад, оскільки в області стало майже на 300 платників податків більше, причому відрахування від їх діяльності будуть спрямовуватися в місця їх теперішнього місцезнаходження.

Вище згадане дозволяє зробити висновок про позитивний ефект релокації підприємств на регіональну економіку, попри те, що ці зрушення викликані жакливим фактором війни та втечі людей і бізнесів від загибелі і втрат, наша область вже певною мірою виконала роль тилового регіону, що дуже важливо для збереження людських життів, а також хоча б якоїсь частини промислового та економічного потенціалу країни.

Дослідження підприємницької активності в Закарпатті в умовах кризи, зокрема під час широкомасштабної війни, виявило цікаві тенденції та результати.

1. Позитивні зміни в умовах війни. Хоча пандемія спричинила негативні зміни в підприємницькому середовищі, війна, на диво, принесла певні позитивні зрушення. Закарпаття стало притулком для бізнесу, що переміщався з бойових зон, і для внутрішньо переміщених осіб (ВПО). На початок 2023 р. регіон прийняв понад 23 тис. ВПО, що також сприяло збільшенню споживчого попиту та попиту на послуги.

2. Структурні зрушення в економіці. Структурна трансформація економіки регіону продовжувалася за рахунок розвитку сфери послуг у містах та аграрного виробництва в сільській місцевості. Так, у міських громадах Закарпаття значну частку у валовій доданій вартості займає оптова і роздрібна торгівля, а в сільських територіях домінує сільське господарство.

3. Малі підприємства. У регіоні переважають малі підприємства, зокрема мікробізнес (87 % від усіх малих підприємств). За 2015–2020 рр. кількість малих підприємств зросла на 8,67 %, а середніх — на 14,5 %. Однак ця тенденція не завжди супроводжується зростанням кількості зайнятих працівників у цих підприємствах.

4. Промисловість та інновації. Попри зростання індексу промислової продукції, основну роль у промисловості відіграють малі підприємства. Проте інноваційна активність зменшується, зокрема в промисловості, що обмежує потенціал регіону для економічного зростання через недостатність великих підприємств.

5. Релокація бізнесу. Закарпаття стало важливим реципієнтом для релокованих підприємств. За період війни до області переїха-

ло 369 підприємств, що значно вплинуло на економічний розвиток регіону. Однак більшість релокованих підприємств зосереджені в міських громадах, що не вирішує проблеми депресивних сільських і гірських територій.

6. Фінансова спроможність громад. Попри певні труднощі, місцеві бюджети в регіоні мають позитивну динаміку доходів, зокрема завдяки ПДФО. Водночас депресивні громади, такі як Хустська і Рахівська, стикаються з проблемами фінансування, що гальмує їхній розвиток.

У цілому дослідження підкреслює важливість стимулювання підприємництва для післявоєнної відбудови країни через підтримку малого бізнесу, розвиток інновацій та залучення релокованих підприємств.

Висновки. Проведений аналіз засвідчив наявність глибоких структурних зрушень у функціонуванні та розвитку підприємницького сектору Закарпатської обл. протягом кризового періоду, спричиненого пандемією та воєнними діями в нашій країні. Економічне оцінювання та аналіз діяльності суб'єктів господарювання у пріоритетних сферах економіки Закарпатської області показують, що протягом останніх років загалом спостерігалася позитивна тенденція у розвитку економіки регіону. Зокрема в умовах воєнного стану, враховуючи географічне розташування Закарпаття, відбулося зростання індикаторів, що характеризують розвиток підприємницької та ділової активності. Незважаючи на згортання промислового виробництва протягом останнього десятиріччя, спостерігалася позитивна динаміка у нарощенні обсягів виробництва продукції та розвитку промислових підприємств регіону, що переважно представлені суб'єктами малого та середнього підприємництва. Разом з тим структурний профіль економіки регіону значною мірою детермінований розвитком сфери послуг — оптової та роздрібною торгівлі, тоді як на сільських і гірських територіях насамперед домінує аграрне виробництво, туризм та рекреація.

Література

1. Керецман Н.І. Організаційно-економічні засади розвитку територіальних громад регіону в умовах сучасних викликів воєнного стану: дис...док. філософії: 051. Ужгород, 2024, 201 с.
2. Маркова Е.В. Соціально-економічний розвиток малих міст регіону в умовах децентралізації: дис... док. філософії: 051. Мукачево, 2021. 219 с.
3. Сочка К.А. Звіт з базового дослідження стратегічного пріоритету Закарпатської області «Розвиток туризму та курортно-рекреаційної

сфери». *Проект Канада — Україна: регіональне врядування та розвиток*. 2007. 30 с.

4. Програма релокації підприємств. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>

5. Іванов О. Не Львів і не Закарпаття. Куди переїжджав український бізнес з початку повномасштабної війни — інфографіка. *Бізнес*. 2023. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/relokaciya-z-pochatku-viyni-zvidki-i-v-yaki-regioni-naychastishe-perejizhdzhav-biznes-infografika-50372542.html>

6. Опендатабот. Аналітика. URL: <https://opendatabot.ua/ru/analytics>

7. Усього за рік повномасштабної війни в Україні релокувалися 800 компаній. Про це повідомили в Міністерстві реінтеграції. *Карпатський об'єктив*. URL: <https://ekonomika.ko.net.ua/?p=27410>

8. На Закарпаття з початку повномасштабної війни релокувалися понад 360 підприємств. URL: <https://zaholovok.com.ua/na-zakarpattya-z-pochatku-povnomasshtabnoyiviynuy-relokuvalysya-ponad-360-pidpryyemstv>

9. Курта О. На Закарпаття релокували понад 100 ІТ-компаній та 30 тисяч працівників цієї галузі. *Сусільне новини*. URL: <https://suspilne.media/253973-na-zakarpatta-relokuvali-ponad-100-it-kompanij-ta-30-tisac-pracivnikiv-ciei-galuzi/>

10. Мельник Т. У Закарпатський ІТ-кластер вступили близько 50 компаній і 100 ФОПів. Кількість айтівців в області збільшилася з 2000 до 30 000. *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/news/u-zakarpatskiy-it-klaster-vstupili-blizko-50-kompaniy-i-100-fopiv-kilkist-aytivtsiv-v-oblasti-zbilshilasya-z-2000-do-30-000-09062022-6493>

11. Огляд реалізації програми релокації підприємств в Україні. *Інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-realizatsiyi-prohramy-relokatsiyi-pidpryyemstv-v-ukrayini>

References

1. Keretsman N.I. (2024) *Orhanizatsiino-ekonomichni zasady rozvytku terytorialnykh hromad rehionu v umovakh suchasnykh vyklykiv voiennoho stanu* [Organizational and economic foundations for the development of territorial communities in the region in the face of modern challenges of martial law]: dys...dok. filosofii: 051. Uzhhorod, 201 p. (in Ukrainian)

2. Markova E.V. (2021) *Sotsialno-ekonomichni rozvytok malykh mist rehionu v umovakh detsentralizatsii* [Socio-economic development of small towns in the region in terms of decentralization]: dys... dok. filosofii: 051. Mukachevo, 219 p. (in Ukrainian)

3. Sochka K.A. (2007) *Zvit z bazovoho doslidzhennia stratehichnoho priorytetu Zakarpatskoi oblasti «Rozvytok turyzmu ta kurortno-rekreatsiinoi sfery»* [Report on the basic study of the strategic priority of the Transcarpathian region «Development of tourism and the resort and

recreation sphere»]. *Proekt Kanada-Ukraina: rehionalne vriaduvannia ta rozvytok — The Canada-Ukraine project: regional governance and development*. 30 p. (in Ukrainian)

4. Prohrama relokatsii pidprijemstv [Enterprise relocation program]. Available at: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv> (in Ukrainian)

5. Ivanov O. (2023) Ne Lviv i ne Zakarpattia. Kudy pereizhdzhav ukrainskyi biznes z pochatku povnomasshtabnoi viiny — infografika. [Ivanov O. Not Lviv and not Transcarpathia. Where has Ukrainian business moved since the beginning of the full-scale war — infographic.]. *Biznes — Business*. Available at: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/relokaciya-z-pochatku-viyni-zvidki-i-v-yaki-regioni-naychastishe-pereizhdzhav-biznes-infografika-50372542.html> (in Ukrainian)

6. Opendatabot. Analytyka [Opendatabot. Analytics.]. Available at: <https://opendatabot.ua/ru/analytics> (in Ukrainian)

7. Usoho za rik povnomasshtabnoi viiny v Ukraini relokuvalysia 800 kompanii. Pro tse povidomyly v Ministerstvi reintehratsii [In just one year of full-scale war in Ukraine, 800 companies were relocated. This was reported in the Ministry of Reintegration]. *Karpatskyi obiektyv — Carpathian lens*. Available at: <https://ekonomika.ko.net.ua/?p=27410> (in Ukrainian)

8. Na Zakarpattia z pochatku povnomasshtabnoi viiny relokuvalysia ponad 360 pidprijemstv [Since the beginning of the full-scale war, more than 360 enterprises have relocated to Transcarpathia]. Available at: <https://zaholovok.com.ua/na-zakarpattya-z-pochatku-povnomasshtabnovyiviny-relokuvalysya-ponad-360-pidpryemstv> (in Ukrainian)

9. Kurta O. Na Zakarpattia relokuvaly ponad 100 IT-kompanii ta 30 tysiach pratsivnykiv tsiiei haluzi [More than 100 IT companies and 30,000 employees of this industry relocated to Transcarpathia]. *Suspilne novyny — Social news*. Available at: <https://suspilne.media/253973-na-zakarpatta-relokuvali-ponad-100-it-kompanij-ta-30-tisac-pracivnikiv-ciei-galuzi/> (in Ukrainian)

10. Melnyk T. U Zakarpatskyi IT-klaster vstupyly blyzko 50 kompanii i 100 FOPiv. Kilkist aitivtsiv v oblasti zbilshylasia z 2000 do 30 000 [About 50 companies and 100 FOPs joined the Transcarpathian IT cluster. The number of Aitivites in the region increased from 2,000 to 30,000]. *Forbes*. Available at: <https://forbes.ua/news/u-zakarpatskiy-it-klaster-vstupili-blizko-50-kompaniy-i-100-fopiv-kilkist-aytivtsiv-v-oblasti-zbilshilasya-z-2000-do-30-000-09062022-6493> (in Ukrainian)

11. Ohliad realizatsii prohramy relokatsii pidprijemstv v Ukraini [Overview of the implementation of the enterprise relocation program in Ukraine]. *Інститут стратегічних досліджень — Institute of Strategic Studies*. Available at: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-realizatsiyi-prohramy-relokatsiyi-pidpryemstv-v-ukrayini> (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 01.10.2024.